

HOMO PSYCHOLOGICUS¹Svend Brinkmann²

Kære alle – studerende og ansatte på Psykologisk Institut – tillykke med jubilæet! Og mange tak for invitationen til at komme og holde oplæg på denne mærkedag for Psykologisk Institut specifikt – og dansk psykologi mere alment. Det er en ære at blive inviteret, og jeg var ikke i tvivl om, at jeg gerne ville bidrage til at fejre mit gamle institut, hvorfra jeg både er uddannet som bachelor, kandidat og ph.d. i psykologi, og hvor jeg var ansat indtil 2009, da jeg kom til Aalborg Universitet, hvor jeg stadig arbejder.

En jubilæumstale er en speciel genre, som jeg ikke har kastet mig ud i før, men heldigvis skal jeg ikke tale helt frit – det er altid det sværeste, for hvor skal man ende og begynde – for institutleder Jan Tønnesvang har jo givet mig et tema, nemlig psykologiens rolle i samfundet, hvilket både er spændende og relevant!

Det er også et tema, der har optaget mig siden begyndelsen af min studietid her på stedet, hvor jeg kom til psykologien fra filosofien og i udgangspunktet var interesseret i ting som videnskabsteori, spørgsmål om videnskaberne værdifrihed, etik, bevidsthedsfilosofi og meget andet, der ligger i krydsfeltet mellem filosofien og psykologien. Men jeg var også meget optaget af spørgsmålet om psykologiens rolle i samfundet (se Brinkmann, 2002, for et tidligt forsøg på at udfolde mit synspunkt).

Det bør bemærkes, at dette *ikke* er det samme spørgsmål som det, der handler om *psykologernes* rolle i samfundet. Der er selvfølgelig overlap, men psykologien kan jo tænkes at være særdeles indflydelsesrig på en lang række samfundsmæssige praksisser – lige fra undervisning til personaleudvikling – uden at denne indflydelse nødvendigvis fremmes af psykologer. Eller i hvert fald alene af psykologer.

Mit eget virke i den offentlige debat i de senere år har på mange måder handlet om at advare mod en overdreven brug af psykologi – eller en reduktion af alskens politiske, etiske, sociologiske, æstetiske osv. spørgsmål til psykologiske. En sådan illegitim reduktion kan kaldes *psykologisering*, og det vender jeg tilbage til.

Men for lige at berøre spørgsmålet om psykologerne først så må Psykologisk Institut roses for gennem alle årene at have bidraget med viden til rele-

---

1 Tale i anledning af 50-års jubilæet for Psykologisk Institut, Aarhus Universitet, fredag den 17. august 2018. Talen er her omarbejdet og tilpasset en smule, men dens mundtlige natur er bevaret.

2 Cand.psych., ph.d. og professor på Aalborg Universitet.

vante samfundsdebatter. Alle områder – klinisk, pædagogisk, arbejds- og organisationspsykologi foruden de almenpsykologiske discipliner – er repræsenteret i offentlige diskussioner om alt, lige fra børns angst, indretning af folkeskolen og ungdomsuddannelserne og til stress og andre af tidens store problemer.

Hvad er det for problemer sådan mere specifikt? Jo, en række nyere undersøgelser har indikeret, at der på trods af rigdom og højkonjunktur tilsyneladende er noget ved samfundsudviklingen, der påvirker menneskelig trivsel i negativ retning. I marts viste resultaterne fra Den Nationale Sundhedsprofil for eksempel, at det er gået dramatisk tilbage for danskernes mentale sundhed, især for de unge (Jensen et al., 2018). Over 40 procent af kvinderne i aldersgruppen 16-24 år har nu, hvad undersøgelsen kalder et højt stressniveau, hvilket er det højest mulige i undersøgelsen. For befolkningen som helhed er det over 25 procent, hvilket er en stigning på næsten 5 procentpoint siden 2010. I gruppen af unge kvinder har over 18 procent decideret, hvad rapporten kalder “dårligt mentalt helbred”, hvilket er en stigning på 8 procentpoint siden 2010. Tallene ser en smule bedre ud for mændene – både de yngre og generelt – men der er heller ikke meget at råbe hurra for her. I april kom der tal fra hospitalspsykiatrien, der handler om antallet af børn under 15 år med psykiatriske diagnoser (Toft, 2018). Det viser sig, at det i 2017 var næsten hvert tiende barn på 15 år, som på et tidspunkt havde fået en psykiatrisk diagnose. Andelen er steget voldsomt på få år: fra 4 procent i 2010 til 9 procent i 2017. Og vi taler her alene om diagnoser givet i hospitalspsykiatrien, så hvad der sker i lægers almene praksis, kommer oveni.

Her er selvfølgelig en masse at tage fat på for psykologer – både mht. hjælp og behandling, men også mht. at bidrage til en forståelse af de, givetvis komplekse, forhold, der ligger bag sådanne statistikker. Når jeg om lidt kommer til at problematisere psykologiens rolle i samfundet, er det ikke for at underkende den store betydning, som psykologisk forskning har, og har haft, med hensyn til at informere politikere, embedsmænd, ledere, fagforeninger og selvfølgelig hele den psykologiske profession om alverdens væsentlige ting som disse.

Psykologien og dens genstand

Men før jeg går videre, vil jeg gerne gøre ophold ved et principielt forhold vedrørende psykologi og samfund. For lige så oplagt det er at diskutere psykologiens rolle i samfundet, lige så pudsigt ville det være at diskutere fx kemiens rolle i samfundet, hvis nu det var Kemisk Institut, der havde jubilæum. Igen: Man kan sagtens reflektere over *kemikernes* rolle i samfundet – bidrager de nok til innovation, konkurrenceevnen og statens BNP med deres viden? – men det er noget andet end at diskutere kemien selv som et vidensområde. Min pointe er, som filosofen Alasdair MacIntyre (1985) for-

mulerede det for efterhånden mange år siden, at molekyler ikke læser kemi-bøger, hvorimod mennesker jo faktisk læser psykologibøger – og påvirkes af psykologisk viden og praksis på et væld af andre måder i et moderne samfund, der på mange måder er blevet psykologiseret. Molekyler er ganske ligeglade med, hvad kemikere skriver om dem. De har ingen interesse i at blive beskrevet, og de kan måske godt ændre adfærd som følge af kemikerens interventioner i den molekylære verden – fx når de udsættes for eksperimentel påvirkning – men det er ikke, fordi molekylerne selv får nye ideer til, hvordan de bør opføre sig, som følge af kemiens forskningsmæssige fremskridt.

Helt anderledes med psykologiens genstand (som vi lærte det hed på første semester): Mennesker er som tænkende, følede og handlende væsener *selvrefleksive* og *forholder sig til sig selv* – hvis vi må lette på hatten for Kierkegaard, og det bør vi, hvis vi fx har læst Boje Katzenelson (1994) – og det gør vi nødvendigvis ind igennem noget andet end os selv: samfundets institutioner, familier, relationer, ideologier osv., men herunder *også* psykologien, forstået som en række måder, hvorpå mennesker forstår og håndterer hinanden i den moderne verden.

Altså for nu at skære det ud i pap: Da Freud beskrev menneskets ubevidste liv og gav os mulighed for at tale om ødipuskompleks, overjeg og fortrængning, ændredes menneskets selvforståelse, og dets handlinger blev påvirket. Der kom andre syn på opdragelse, undervisning, ledelse, krig, kunst og politiske processer. Freud – og hans arvtagere – blev faktisk læst og indoptaget i samfundet (se fx analysen i Parker, 1997). Selvfølgelig ikke på en måde, hvor psykoanalysen fik monopol på at forstå mennesker. Og selvfølgelig heller ikke ud af det blå. Jeg hævder ikke som en radikal socialkonstruktivist (hvis nogen husker dem), at alle de fænomener, Freud analyserede, ikke fandtes, før de blev beskrevet. Men jeg hævder, at det er en del af den psykologiske virkelighed, at psykologien kan påvirke sit eget genstandsfelt. Det kaldes som nævnt refleksivitet eller selvrefleksivitet og er noget helt fundamentalt for vores videnskab. For personer er refleksive og har dermed altid allerede *selv* en forståelse af de fænomener, vi som psykologer forsøger at hjælpe dem til at forstå. Deraf den gamle joke om psykologien: Det er videnskaben om det, alle mennesker godt ved, men sagt på en måde, som ingen mennesker forstår.

I min ph.d.-afhandling (udgivet som Brinkmann, 2011), som jeg havde stor fornøjelse af at skrive her på Psykologisk Institut, kaldte jeg dette aspekt ved psykologien for en triple-hermeneutik: Psykologien er – i hvert fald delvist – en fortolkningskunst, idet genstandsområdet (mennesket som tænkende, følede og handlende væsen) nødvendigvis indbefatter en mening, der må fortolkes. Ytringer, fagter, grimasser, handlinger, krigserklæringer, kys, latter og al den slags er fænomener, der må fortolkes på baggrund af de situationer og forløb, de udspiller sig i – og bliver det konstant i dagliglivet, når mennesker interagerer med hinanden eller bare tænker lidt over deres

eget liv. Psykologien leverer så fortolkninger af disse fortolkninger, og forskere udgiver bøger og artikler om dem, laver interventioner, terapiforløb og alt muligt andet. Her har vi dobbelthermeneutikken, som gode gamle Anthony Giddens (1976) har kaldt det: Videnskaben fortolker en virkelighed, der på forhånd har fortolkningens form. Men det bliver så til en triple-hermeneutik, når psykologiens fortolkninger af folks egne fortolkninger virker tilbage på disse selv samme fortolkninger. Altså når folk begynder at ændre praksis vedrørende børneopdragelse som reaktion på, at deres tilgang til børneopdragelse er blevet analyseret og fortolket af psykologer for eksempel.

Jeg lærte af min mentor og ph.d.-vejleder, Steinar Kvale, der var professor her indtil sin død for nu ti år siden, at psykologien i den forstand er blevet meget mere end en videnskab, der på sikker afstand undersøger sin genstand. Det er psykologien *også*, men Steinar – den drillende provokatør fra Norge (ja, hvem skulle tro, de fandtes?) – hævdede, at psykologien også var blevet en slags erstatningsreligion for mennesker i et stærkt individualiseret samfund, og altså på den måde var gået i en form for symbiose med sit genstandsfelt (Kvale, 2003). Psykologien har tilbudt individerne en række redskaber, med hvilke de har skullet “arbejde med sig selv”, “finde sig selv”, “udvikle sig selv”, “blive den bedste udgave af sig selv” osv. Hvis vi sætter det på spidsen, har psykologien transformeret det religiøse mål om frelse til sekulær selvrealisering; bekendelse og sjælesorg er blevet til terapi og coaching; præsteskrabet udgøres nu af psykologer, terapeuter og andre selvudviklere; og Guds plads som kosmisk centrum er overtaget af selvet.

Det var i hvert fald Steinars provokerende analyse, og han kaldte psykologien for en sekulariseret protestantisme. Sekulariseret, fordi der ikke rigtig er noget helligt i psykologien, og protestantisme, fordi psykologien er et barn af individualiseringen og moderniteten og ligesom de protestantiske religioner gerne vil give individet et direkte og uformidlet forhold – måske ikke til Gud i psykologiens tilfælde – men så i hvert fald til selvet, der, sat på spidsen, kan kaldes den sekulære forestilling om det guddommelige og absolutte.

Det er resultatet af et par århundreders historisk udvikling, men i modsætning til traditionelle religioners opfattelse af det hellige og absolutte som værende mål i sig selv har psykologien forenklet sagt *ofte* – men ikke altid – tilbudt midler uden mål (det var konklusionen i Brinkmann, 2002; min første videnskabelige artikel). I hvert fald uden andre mål end dem, der enten kan komme fra den enkeltes subjektive selv – eller fra regeringers eller lederes ønskede mål for “kompetenceudvikling” eller noget i den stil. Psykologiens midler er alt fra psykoterapi, coaching, anerkendende udforskning, positiv tænkning og mindfulness i den bløde humanistiske ende til intelligens- og personlighedstest i den hårde naturvidenskabelige ende. Mange af disse midler er blevet indoptaget i vores selvforståelse og institutioner og er søgt transformeret til mål i sig selv.

Der er selvfølgelig ikke noget galt med disse midler som sådan, men det kan være et problem, hvis de ophøjes til altomfattende løsninger på menne-

skelige problemer. Kan man fx løse samfundets problemer med arbejdsløshed ved at fjerne al understøttelse og i stedet bruge pengene på coaching og motivationskurser? Nej, selvfølgelig ikke, men det var der faktisk en amerikansk præsidentkandidat, der foreslog i et ekstremt anfald af psykologisering. Kan man løse alle organisatoriske problemer med stress og sygefravær ved at sende medarbejderne på kurser, hvor de lærer vejtrækningsøvelser? Nej, selvfølgelig ikke, men den slags praktiseres gøres alligevel nogle steder. Kan man løse menneskers komplekse sociale problemer med hjemløshed, misbrug og psykiske lidelser ved bare at øge deres selvtillid og selvværd, som jeg hørte en kommunal konsulent udtale for nogle år siden? Nej, selvfølgelig ikke, og alle disse eksempler repræsenterer efter min mening en form for psykologisering, der søger – ganske reduktivt – at transformere sociale og strukturelle problemer til psykologiske spørgsmål på en nærmest vulgær måde.

Psykologi og individualisering

Det er i tråd med den afdøde sociolog Ulrich Becks (2001) berømte definition på individualisering: Nemlig at individet i dag skal finde biografiske løsninger på systemiske modsætninger og problemer. Individualisering betyder ikke, at samfundet forsvinder og overlader individet til sig selv, men derimod at samfundet antager en form – i diverse institutionelle og sociale praksisser – hvor individet selvansvarliggøres stadig mere, også i relation til problemer, det reelt ikke kan have et ansvar for. Tænk blot på forslaget i sommeren 2018 om at belønne normalvægtige børn med en check på kr. 22.000 fra kommunen, når de bliver konfirmeret. Har man et BMI i den høje ende, får man ingen sådan kontant belønning. Det er da en positiv tilgang, ikke sandt, hvor man undlader at straffe mennesker for uønsket adfærd, men i stedet belønner dem for det, der er ønskværdigt!? En slags ekstrem positiv behaviorisme, eller biopolitik, som Foucault kaldte det, som jo så bare totalt negligerer de komplekse faktorer, der ligger bag børns overvægt (genetiske, økonomiske, sociale, familiedynamiske faktorer fx). Det bliver heldigvis aldrig vedtaget, men alene det, at en politiker kan foreslå sådan noget, vidner om, at Becks individualiseringstese nok er mere relevant end nogensinde.

Og her må jeg desværre sige, at det for mig ser ud til, at psykologien har været en væsentlig medspiller – altså med hensyn til at fremme og begrunde individualiseringen. Det er på en måde ikke så underligt, eftersom psykologien som videnskab selvfølgelig er barn af individualiseringen og altid har hjulpet stater og systemer med at regere individer. Tænk bare på Binet, der udviklede intelligenstesten på foranledning af det franske skolevæsen, da de skulle finde en måde, hvorpå de kunne adskille børnene ud fra intellektuel formåen.

Måske kan man tale om, at psykologien har været med til at give os et decideret menneskebillede, som vi kan kalde homo psychologicus. Mange er i disse år kritiske over for *økonomiens* dominerende menneskebillede, homo economicus. Hele ideen om mennesket som en cost-benefit-kalkulerende opportunist, der i enhver given situation søger at opnå den størst mulige gevinst med den mindst mulige indsats. Dette syn på mennesket har været særdeles indflydelsesrigt, bl.a. i økonomiske modeller, der ligger til grund for finanspolitiske beslutninger og indretning af velfærdsstaten. Homo economicus indgår på komplekse måder i samspil med New Public Management og det, vi i Danmark kalder konkurrencestaten, og er med rette blevet angrebet fra alle mulige sider, bl.a. af mange økonomer selv, men også fra psykologiens side. Daniel Kahneman modtog endda Nobelprisen i økonomi for bl.a. at have været med til at trække tæppet væk under dette menneskebillede.

Homo psychologicus som ideologi

Men lige så let det er for mange af os at kritisere det hårde homo economicus-billede, lige så svært kan det være at se problemerne ved det blødere homo psychologicus-billede af mennesket. Her er det ikke kølige ord som rationalitet og spilteori, der anvendes, men varme og dejlige ord som autenticitet, selvudvikling, højdepunktsoplevelser og selvværd. Mange af ordene genfindes i tidens jobannoncer, der jo på mange måder indkapsler de egenskaber, som mennesker skal have i disse år for at være attråværdige på arbejdsmarkedet og i livet selv. I kender ordene: "Vi søger en medarbejder, der er fleksibel og omstillingsparat med mod på faglig og personlig udvikling. Man skal være positiv, proaktiv, agil, humoristisk, samarbejdsvillig, innovativ, kreativ, robust og se muligheder snarere end begrænsninger."

Det er i mine øjne tydeligt, at det er homo psychologicus-begreber, der bringes i anvendelse i jobannoncerne, men også alle mulige andre steder, hvor mennesker skal præstere, vurderes eller udvikle sig. Det er bløde, rare, dejlige værdier, som ingen kan være imod. Men måske er der netop derfor grund til at være på vagt?

Da instituttet blev grundlagt, havde man et begreb for sådanne forestillinger, som virkede sande og selvfølgelig, men som måske kunne have en mere dyster bagside: nemlig ideologi. Kan I huske det ord? Man kunne dengang bedrive ideologikritik, altså søge at afsløre, hvordan falske forestillinger opstod, der virkede imod folks – primært arbejderklassens – egentlige interesser. I 90'erne blev ideologikritikken transformeret til diskursanalyse, og målet var ikke længere at afsløre falskhederne og fordrejningerne, men derimod at belyse skabelsen af sandheder og selvfølgeligheder. Når der ikke er nogen sand virkelighed bag vores fremstillinger af den, giver det jo ikke megen mening at afsløre de falske forestillinger som falske, og man søgte i

stedet at belyse de måder, hvorpå mennesker begyndte at opfatte noget som sandt.

Måske er tiden nu kommet til at genrejse ideologikritikken og vende den mod psykologien selv? Både mod samfundets påvirkning af psykologien – og psykologiens påvirkning af samfundet? Hvis psykologien er en slags sekulariseret protestantisme, en erstatningsreligion, da må vi måske ligefrem til at bedrive *religionskritik* igen?

Tillad mig – meget forsimplet – at fremdrage nogle elementære, dogmatiske træk ved homo psychologicus, som jeg mener bør påkalde sig ideologikritik. Ikke fordi disse træk i sig selv er dårlige eller umoralske, men fordi de risikerer at indgå i nogle samfundsmæssige processer, der kan være problematiske:

For det første individualismen, som jeg allerede har omtalt en hel del: Man skal ifølge homo psychologicus være hovedperson i sit eget liv. Sit eget livs arkitekt, som den gamle humanistiske psykolog Carl Rogers yndede at formulere det. Der er selvfølgelig intet galt i at være individ, det er vi jo alle, udstyret med pligter, rettigheder, ansvar osv. Men som ideologi har individualismen det med at underkende fællesskabernes nødvendighed i det, man kunne kalde konstitueringen af selvet. Altså at ingen er noget i sig selv – vi er alle kun noget, fordi andre har gjort os, og gør os, til dem, vi er. Intet menneske er en ø, som dronningen sagde i sin forrige nytårstale med et berømt citat af John Donne fra 1624. Det er en basal og måske endda banal udviklings- og socialpsykologisk pointe, som psykologer efter min mening har et særligt ansvar for at gentage. Vi har paradoksalt nok brug for psykologernes stemme for at inddæmme psykologiseringen og problematisere homo psychologicus.

For det andet er der netop et fokus på selvet i denne ideologi: Vi har i mindst et halvt århundrede talt om selvrealisering, selvudvikling, selvaktualisering, selvværd, selvtillid og en masse andet med selv. Individet er blevet identificeret med selvet, der ofte igen er blevet identificeret med en særlig privat indre verden i adskillelse fra det sociale liv. Alskens selvhjælpsbøger handler om, hvordan man realiserer dette indre selvs potentiale, bliver den bedste version af sig selv, finder sin indre styrke og kraft osv. Det *kan* blive en ideologisk forestilling, fordi den risikerer at glemme alle de relationer, der er væsentlige for at være et selv. Som jeg sagde før med henvisning til Kierkegaard, der skrev om det (Kierkegaard, 1849), så kan selvet forstås som et forhold, der forholder sig til sig selv, og dette forhold er nødvendigvis sat *af noget andet* end sig selv, som Kierkegaard udtrykte det. I hans øjne var det Gud, der satte selvet som et åndeligt selvforhold. De fleste af os, der arbejder med psykologi, siger i stedet, at det er de menneskelige relationer og hele socialiseringen, der sætter selvforholdet, når det lille barn gradvist kommer til at overtage andre menneskers perspektiver på sig selv – og andres forhold til det bliver til dets eget selvforhold. Vi bliver i den forstand *til* i kraft af de

andre. Det må vi have psykologerne til at minde os om – igen som en paradoksal korrektion til homo psychologicus.

For det tredje bygger dette menneskebillede ofte på en relateret forestilling om autenticitet: Man skal *være* sig selv og ikke nogen anden end sig selv. Det er nærmest blevet et dogme, som der jo ikke som sådan er noget galt med i sig selv. Det er fint at være sig selv. Bare ikke hvis man inderst inde er en pestilens, vel? Så man kan jo godt sætte spørgsmålstejn ved, om det nødvendigvis har værdi i sig selv at være sig selv. Kommer det ikke an på, hvem man er, og hvad man gør, når man er sig selv? Hvad hvis man er autentisk ondskabsfuld? Er det så ikke bedre at være uautentisk? Alt muligt kan jo i princippet retfærdiggøres i autenticitetens navn. “Det kan godt være, du ikke har lyst til at høre, hvad jeg mener om dig, men jeg har lige behov for at sige at ...” Javel ja, det kan godt være, det er autentisk af dig at sige det, men derfor kan det jo godt være ufølsomt, uværdigt, ondt eller andet.

Jeg har gennem lang tid forsøgt at forstå nogle af de paradokser, der findes i homo psychologicus, individualiseringen og autenticitetsidealet (fx i Brinkmann, 2014), men ingen har efter min mening demonstreret det tydeligere end Monty Python i *Life of Brian*. Det er jo deres gamle parodi på en Jesusfilm, hvor hovedpersonen, der er udnævnt til frelser, anråber sit følge med ordene: “Look. You’ve got it all wrong. You don’t need to follow me. You don’t need to follow anybody! You’ve got to think for yourselves. You’re all individuals!” Frelseren belærer mængden om, at de skal *være sig selv* og ikke blindt følge ham. De skal gøre, hvad de *selv* synes er rigtigt! Hvertil mængden svarer med én stemme: “Yes, we’re all individuals!” På paradoksal vis afkræfter de deres individualitet ved at bekræfte den så konformt. Bortset fra karakteren Dennis, der siger: “I’m not.” På tilsvarende dobbeltparadoksal vis stadfæster *han* sig som ener ved at benægte, at han er det. Måske er det på samme måde med det at finde sig selv: Den, der benægter, at det giver mening at finde sig selv, er måske den, der allermest er sig selv. Den, der tør være som alle andre, er måske den sande individualist, for han eller hun kan nemlig *realisere det almene*, som Kierkegaard kaldte det, altså de etiske forpligtelser, som gælder for os alle, fordi vi er mennesker, og ikke fordi vi er Lars, Mette eller Svend.

Hos Kierkegaard er det etiske det almene, mens det æstetiske er det partikulære. Og vi er her fremme ved et sidste aspekt ved homo psychologicus: nemlig dyrkelsen af det subjektive, som desværre i særlig grad gør sig gældende på det værdimæssige område. Groft sagt har noget værdi inden for dette menneskebillede, hvis det hjælper til min selvrealisering, er udtryk for min autenticitet eller hjælper mig til at opnå et mål, jeg måtte have. Det er netop udtryk for det, Kierkegaard (1843) kaldte “det æstetiske i et menneske”. I den udstrækning, at psykologiske teknikker bringes i anvendelse til at realisere individets mål, *hvad* de så end måtte være, altså uden at tage stilling til disse måls legitimitet og værdi, da bliver psykologien instrumentel og

kommer efter min mening for let til at spille sammen med den almene instrumentaliserings, der hersker i nutidskulturen.

Samtidens instrumentalisering

I de her år bliver rigtig mange ting og fænomener gjort til midler for noget andet end sig selv frem for at være mål i sig selv (Brinkmann, 2016). På universiteterne har vi længe leet hånligt af ideen om “fra forskning til faktura”, men det er jo den vej, det er gået. Skabelse af ny viden er en legitim praksis i den udstrækning, den fører til patenter, forbedret bruttonationalprodukt eller lignende. Vi måler vores output på BFI og skriver hellere to middelmådige artikler end én god, fordi det giver dobbelt så mange point i det rent kvantitative system. Vi har set reformer af folkeskole, ungdomsuddannelser og videregående uddannelser, der skal skabe de berømte fodsoldater i konkurrencestaten, som Ove Kaj Pedersen (2011) har kaldt det. Altså menneskelige ressourcer, som nationen skal leve af i fremtiden i den globale konkurrence med Kina og Indien.

Vi har vænnet os til begreber som Human Resource Management og helt glemt det odiøse i at tænke om mennesker som ressourcer, der skal udnyttes bedst muligt, optimeres, anvendes – ligesom råstoffer i undergrunden. Hele denne tilgang overser bare den humanistiske ide, der har været bærende i vores kultur siden renæssancen og på en måde siden grækerne, og som vi psykologer efter min mening har en særlig pligt til at forsvare: Nemlig at mennesket har iboende værdi, en særlig værdighed, som gamle Kant fra oplysningstiden ville kalde det, netop fordi vi er selvrefleksive fornuftsvæsener. Vi bør bekæmpe instrumentaliseringsen af det menneskelige, hvor vi gør os selv og andre til midler for ydre mål.

Bevares, der er intet galt i at have et instrumentelt forhold til andre, så længe vi husker, at disse andre *også* er mål i sig selv. For igen at citere Kant (1993) så må man aldrig behandle andre *alene* som midler, men altid *også* som mål i sig selv. Hvis jeg er nede at handle, så har jeg et helt legitimt instrumentelt forhold til kasseassistenten, fordi jeg har et mål om at få de ønskede varer hjem på den hurtigste og letteste måde, og personen bag kassen er jo sådan set et middel til det mål. Men hvis kasseassistenten pludselig får hjertestop, bør relationen jo skifte fuldstændig, og min opfattelse af den anden skal da blive som et mål i sig selv. Jeg må ikke sige: “Hov, nu gik instrumentet i stykker, kan I ikke lige finde en ny kasseassistent, så jeg kan få mine flødekartofler med hjem!” Nej, jeg skal gøre alt, hvad jeg kan for at hjælpe den person, der pludselig er kommet i nød. Hvorfor skal jeg det? Er det for at få noget ud af det selv? For at blive helt? For at komme i *Go’aften Danmark*? For at få noget på CV’et? Nej, jeg skal søge at hjælpe den anden, fordi vedkommende er i nød! Og jeg har pligt til at forsøge at hjælpe, også selv om ingen nogensinde opdager, at det var mig, der hjalp. Selv om jeg

intet som helst får ud af det. Handlingen har nemlig iboende værdi, den begrundes sig selv, og *det* vil netop ofte være definitionen på en handling, der er etisk fordret (altså at det ikke rigtig giver mening at begrunde den med andet end sig selv).

Afslutning

En psykologi, der er samfundsrelevant, skal selvfølgelig fortsætte med at levere forskning og viden, der kan informere beslutningstagere om alt muligt. Den skal selvfølgelig fortsat hjælpe med interventioner og behandlinger af alkens problemer, der har en psykologisk dimension. Men den skal efter min mening også kende grænserne for sit eget virke. En samfundsrelevant psykologi skal bekæmpe psykologiseringen. Den skal kende til det samfund, den findes i. Den skal kende til etik og værdispørgsmål som noget, der ikke kan reduceres til psykologi. Den skal fortælle, at vi ikke løser strukturelle problemer med psykologi.

Og den gode nyhed er – det er i hvert fald det, jeg har prøvet at argumentere for – at der jo allerede i psykologien ligger ressourcer til en kritik af homo psychologicus' ideologiske effekter. Vi ved jo godt, særligt her på et samfundsvidenskabeligt fakultet med et psykologisk institut, der i sit væsen har samfundssind, at mennesket er et politisk og socialt dyr, et relationelt væsen, der bliver individ, fordi der er andre, der muliggør individualiteten. Vi ved også, at mennesket altid er mere end de billeder, videnskaberne maler af det. Derfor kan der være noget sandt ved både homo economicus og homo psychologicus, men vi ved også, at der er sandheder, som ikke indfanges af disse menneskebilleder. Problemerne opstår, hvis sådanne billeder får hegemoni og bliver ideologi. Så psykologien kan gøre meget godt, bare den ikke bliver så psykologisk, at det gør noget. Det håber jeg, vi kan diskutere mere indgående fremover. Tak for ordet og tak for jeres opmærksomhed!

REFERENCER

- Beck, U. (2001). Living your own life in a runaway world: Individualisation, globalisation and politics. In W. Hutton & A. Giddens (Eds.), *On the Edge: Living with Global Capitalism*. London: Vintage.
- Brinkmann, S. (2002). Psykologisk viden i et psykologisk samfund. *Nordisk Psykologi*, 54, 201-216.
- Brinkmann, S. (2011). *Psychology as a Moral Science: Perspectives on Normativity*. New York: Springer.
- Brinkmann, S. (2014). *Stå fast: Et opgør med tidens udviklingstvang*. København: Gyldendal.
- Brinkmann, S. (2016). *Ståsteder: 10 gamle ideer til en ny verden*. København: Gyldendal.
- Giddens, A. (1976). *New Rules of Sociological Method*. London: Hutchinson.

- Jensen, H.A.R. Davidsen, M., Ekholm, O., & Christensen, A.I. (2018). *Danskernes sundhed – Den nationale sundhedsprofil 2017*. <https://www.sst.dk/da/udgivelser/2018/danskernes-sundhed-den-nationale-sundhedsprofil-2017>
- Kant, I. (1993). *Grundlæggelse af moralens metafysik*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Katzenelson, B. (1994). *Homo Socius*. København: Gyldendal.
- Kierkegaard, S.A. (1843). *Enten-Eller: Anden Deel*. (Denne udgave 1995). København: Gyldendals Bogklubber.
- Kierkegaard, S.A. (1849). *Sygdommen til Døden: En christelig psykologisk Udvikling til Opbyggelse og Opvækkelse*. (Denne udgave 1995). København: Gyldendals Bogklubber.
- Kvale, S. (2003). The church, the factory and the market: Scenarios for psychology in a postmodern age. *Theory & Psychology*, 13, 579-603.
- MacIntyre, A. (1985). How psychology makes itself true – or false. In S. Koch & D.E. Leary (Eds.), *A Century of Psychology as Science*. New York: McGraw-Hill.
- Parker, I. (1997). *Psychoanalytic Culture: Psychoanalytic Discourse in Western Society*. London: Sage.
- Pedersen, O.K. (2011). *Konkurrencestaten*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Toft, L.V. (2018). *Analysenotat fra KL – Børns diagnoser og skoletyper 2018*. <https://www.kl.dk/media/14410/d7fo9c7cn0rp9rlgfefk.pdf>